

Mércz András

A budaszentlőrinci pálos kolostor könyvtárának egy megmaradt kötete*

A történelem viszontagságai jelentősen megrostálták a középkori Magyarország könyvtermését, ezért minden olyan kódex, amely a korszakból ránk maradt, hatalmas kincs könyvkultúránk és a Mohács előtti művelődéstörténet tanulmányozásához. Mezey László becslése szerint a Magyar Királyság késő középkori kódexállománya 45 000 kötetre tehető, ennek csupán 1%-át foghatja ma kézbe a kutató.¹ Az 1980-as években a Csapodi házaspár igyekezett Európa-szerte minden olyan kéziratot és ősnymotatványt felkutatni, amely középkori magyarországi könyvműhelyben készült vagy egy itteni gyűjteményt gyarapított valaha.² Azóta alig került elő a gyűjtőkörükbe tartozó teljes kötet.³ A most bemutatásra kerülő kódex ezt az állományt gazdagítja.

A híres antwerpeni nyomdászdinasztia magánkönyvtárából létrejött Plantin–Moretus Múzeum kézirateit vizsgálva ugyanis kezembe akadt egy 13. századi latin *Biblia*, amelyet a középkorban Magyarországon használtak. Az UNESCO Világörökség részét képező gyűjtemény M 17.3-as jelzetű kódexe a fol. 2r-en található két tulajdonosi bejegyzés alapján a budaszentlőrinci pálos kolostor könyvtárához tartozott egykor.

Ez a minden bizonnyal impozáns gyűjtemény 1526-ban, amikor a mohácsi győzelmet követően az oszmán csapatok felprédálták a környéket, teljesen meg-

---

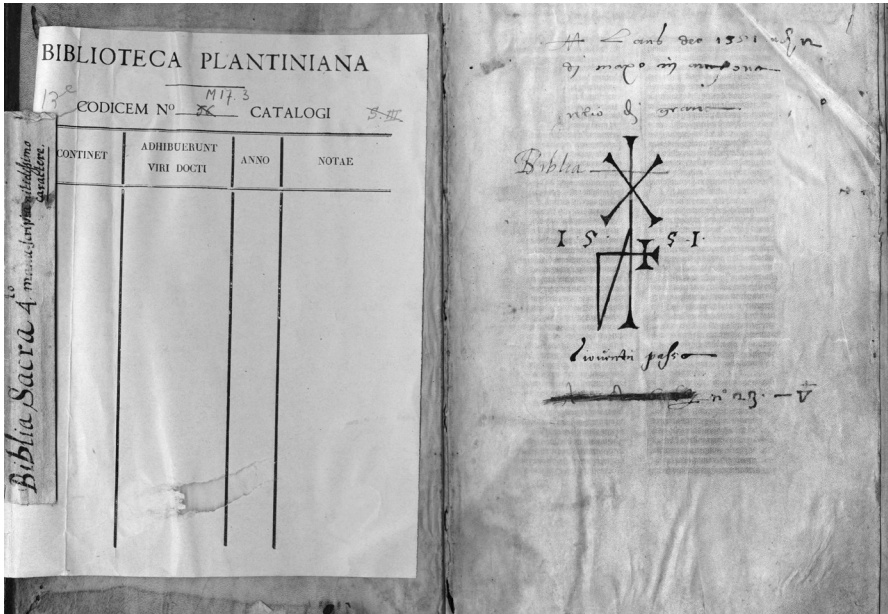
* Szeretnék köszönetet mondani a kézirat két bírálójának hasznos észrevételeikért és módosítási javaslataikért, amelyek jobbá tették a tanulmányt.

¹ MEZEY László, *Fragmenta codicum, Egy új forrásterület feltárása = Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei*, 30(1978), 65–90, itt 72.

² CSAPODI Csaba, CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára, *Bibliotheca Hungarica, Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*, Bp., MTA, 1988, 1993, 1994, I–III.

³ Az egyik legutóbbi felfedezés a Ms. Arch. Cap. S. Pietro C 132, Livius *Ab urbe condita* című munkája, amely a korábban egyértelműen Nagy Lajoshoz kötött két kódex után egy harmadik olyan kézirat, amely Anjou uralkodónk könyvtárát is gazdagíthatta egykor. Erről ld. LUCHERINI, Vinni, *La perduta biblioteca di Ludovico il Grande d'Ungheria = Luigi il Grande Rex Hungariae, Guerre, arti e mobilità tra Padova, Buda e l'Europa al tempo dei Carraresi*, ed. Giovanna Baldissin Molli, Franco Benucci, Maria Teresa Dolso e Ágnes Máté, Roma, Accademia d'Ungheria in Roma, Viella, 2022, 334–363, különösen 343–349, valamint SIMEONI, Giulia, *A Livian manuscript from Francesco I da Carrara to Louis I of Hungary = Uo.*, 315–332. Köszönöm szépen Boreczky Annának, hogy erre a kódexre felhívta a figyelmemet.

⁴ A képeket az UNESCO Világörökség részét képező, antwerpeni Plantin–Moretus Múzeum szíves engedélyével közlöm.

1. ábra. Ms. M 17.3. fol. 2r^A

semmisült. A kortárs pálos generális, Gyöngyösi Gergely rendtörténeti munkája szerint ezer forint értékű könyv vészett oda, és mind a mai napig egyetlen kódex sem került elő belőle.⁵ Jelen közlemény célja, hogy felhívja a figyelmet e kötet létezésére, bemutassa a vonatkozó szakirodalmat, és egy-két szempontot illetően pontosítsa a kézirat leírását.

⁵ GYÖNGYÖSI, Gregorius, *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*, ed. Franciscus L. Hervay, Bp., Akadémiai, 1988 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova Tomus, 11), 177–178. (Magyarul ld. GYÖNGYÖSI Gergely, *Arcok a magyar középkorból*, gond., bev., jegyz. V. Kovács Sándor, ford. Árva Vince, Csanád Béla, Csonka Ferenc, Bp., Szépirodalmi, 1983 [Magyar Ritkaságok], 259–260.) A könyvek későbbi sorsával kapcsolatban ld. GYÖNGYÖSI 1988, i. m. 219, 178: 14–15. j.; CSAPODI, CSAPODINÉ 1994, i. m. 94, 147–148, 248–250, 345. Egy nyomtatott könyv az 1980-as években felbukkant az Egyetemi Könyvtár gyűjteményében, de ma újra eltűntként tartják nyilván. Vö. CSAPODI, CSAPODINÉ 1988, i. m. 184. A göttweigi bencés apátság gyűjteményében két olyan kézirat van, amelyet Budaszentlőrincen másoltak, de kérdéses, hogy az ottani könyvtár részei voltak-e vagy sem. Egy harmadik kézitről pedig témája (pálos miscskönyv) miatt feltételezhető a budaszentlőrinci kapcsolat, de possessori bejegyzés ezt nem támasztja alá. Vö. CSAPODI, CSAPODINÉ 1988, i. m. 354–355. Ez utóbbi kötetekről részletesen ld. SARBAK, Gábor, *Der Handschriftenbestand des Paulinerklosters Ranna in Göttweig = Vom Schreiben und Sammeln: Einblicke in die Göttweiger Bibliotheksgeschichte*, Hgg. Astrid Breith, Nikolaus Czifra, Christine Glaßner und Magdalena Lichtenwagner, St. Pölten, Verlag NÖ Institut für Landeskunde, 2021 (Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde, 74), 153–170.

Kutatástörténet

A kódexszel mostanáig nagyon kevesen foglalkoztak, kutatástörténete majdhogyanem kimerül a Plantin–Moretus Múzeum leltáraival és állomány-összeírásaival. A családi könyvtár első ismert, 1592-ben összeállított jegyzékében csak két, fólió méretű *Biblia* szerepel a 83 felsorolt tétel között, quarto méretű *Szentírást* nem találunk, ezért feltehetően ekkor még nem volt a család birtokában ez a kötet.⁶ Az 1650-ben Balthasar II Moretus (1615–1674) által összeállított katalógusban egy rendkívül szűkszavú bejegyzés olvasható a kéziratról: „53. Eadem [Biblia sacra]; magno 4°, nitidissimo caractere”.⁷ Egy ennél valamelyest hosszabb, a kötet jellegzetességeit jól megragadó jellemzés szerepel a gyűjtemény 1805-ös, latin nyelvű, kéziratot inventáriumban.⁸ A 19. század végén készült nyilvántartásban pedig Max Rooses (1839–1914), a múzeum kurátora ismét egy tömör tételleírás közölt csupán erről a *Bibliáról*.⁹

Az elmúlt száz évben két részletesebb leírás is napvilágot látott a kódexről. 1927-ben Jan Denucé, Max Rooses utódja csaknem 300 oldalt szentelt a gyűjtemény félezer kéziratának bemutatására, és a kötetek fizikai leírásán túl az azokban található legfontosabb bejegyzéseket is számba vette. Ő közölte először – egyszerűen csak „újabb kéznek” tulajdonítva és minden kommentár nélkül – azt a tulajdonosbejegyzést, amely a kötetet a budaszentlőrinci pálos kolostorhoz köti, és ő tett először említést egy, a fol. 247r-n található, arabként azonosított írással írt bejegyzésről is.¹⁰ A másik kiadvány egy angol nyelvű kötet, amely a leuveni egyetem középkori művészettel foglalkozó, Illuminare elnevezésű kutatócsoportjának gondozásában jelent meg 2013-ban. A flamand és brit szerzőpáros, Lieve Watteeuw és Catherine Reynolds a Plantin–Moretus Múzeum 102 illusztrált kódexének tételes jegyzékét készítette el, külön figyelmet szentelve a díszítéseknek és miniatúráknak. Ők a possessorbejegyzés alapján megállapították, hogy a kötet a pálosok budai könyvtárát gazdagította egykor.¹¹

Ezekén kívül mindössze egy művészettörténeti monográfia és egy további kézirat-katalógus tett említést a budaszentlőrinci könyvtár is megjárta *Bibliáról*. Robert Branner a 13. századi párizsi könyvfestő műhelyek történetét, munkamódszerét kutatta, és ennek kapcsán több száz kéziratot tanulmányozott. Az Ms Plan-

⁶ STEIN, Henri, *Les manuscrits du Musée Plantin-Moretus, Catalogues de 1592 et de 1650*, Gand, Vanderhaeghen, 1886, 6–10.

⁷ Vö. STEIN 1886, i. m. 15.

⁸ A kötet a Quarto [57]-es tétellel azonosítható, amelynek leírása: „Biblia sacra in membranis tenuissimis exemplar nitidissimum et optimi conservatum cujus litterae initiales et margines pulchris coloribus apprimi decoratae sunt cum annexis explicationibus nominum hebraicorum.”

⁹ ROOSES, Max, *Catalogue du Musée Plantin-Moretus*, Anvers, J. E. Buschmann, 1883², 40. „57. Bible Latine. Ornaments et lettrines coloriés. XVe siècle.”

¹⁰ DENUCÉ, Jan, *Musaeum Plantin-Moretus, Catalogue des manuscrits/Catalogus der Handschriften*, Anvers, Robert Bracke van Geert, 1927, 148–149, Nr. 191.

¹¹ WATTEEUW, Lieve, REYNOLDS, Catherine, *Catalogue of Illuminated Manuscripts, Museum Plantin-Moretus, Antwerp*, Paris, Leuven, Walpole, MA, Peeters, 2013 (Corpus of Illuminated Manuscripts, 20), 82–87, Nr. 22.

tin–Moretus M 17.3-at stílusjegyei alapján a különálló vagy kis csoportot alkotó kéziratok közé sorolta, és megállapította, hogy a kaliforniai Huntington Library HM 1073-as jelzetű kódexével közös műhelyből származhat.¹² Az amerikai gyűjtemény 1989-es kézirat-katalógusa Branner nyomán szintén rögzítette a rokonság tényét, de nem vizsgálta alaposabban a kérdést.¹³

A kézirat leírása

Az M 17.3 jelzetű kódex egy latin nyelvű *Biblia* Szent Jeromos prológusaival és a héber nevek jegyzékével.¹⁴ Az iniciálék stílusjegyei alapján a 13. század második felére datálható, nagy valószínűséggel egy északfrancia, párizsi műhelyben készült. A kötés 15–16. századi, a könyvtest mérete 263×178×85 mm. A táblák vörösesbarna bőrrel vannak bevonva, és vaknyomással készült geometrikus formák, valamint indás motívumok láthatók rajtuk. A kötet két, finoman megmunkált csattal zárható, az oromszalagot zöld és rózsaszín selyemből fonták.

A kódex 1+545+1 lapból áll.¹⁵ A Biblia szövegét és a héber nevek jegyzékét hordozó levelek finoman kikészített, papírvékony pergamen lapok. Az 545 szöveges levél elé és mögé vastag, durva pergamenívekből illesztettek előszéket, melyet a kötéstáblákra kiragasztottak. A lapok mérete: 256×172 mm.

A kötetben két föliószámozás is látható: mindkettő ceruzával, arab számokkal, modern kéztől. A jobb margó alsó részére írt számozás az első finom pergamennel indul és 549-es számmal az utolsó olyan oldalon zárul, amelyen van latin szöveg. Több pontatlanságot is tartalmaz: az 59. és 60. lapszám között kihagy egy oldalt a számozásból, valamint 149 után 151-re, 180 után 182-re, 267 után 269-re, 285 után 288-ra, 329 után pedig 331-re ugrik. A jobb felső sarokban lévő számozás a vastag előzéklapokat is számításba veszi, de csak a vékony lapokra írja ki a föliószámot. A 325-ös szám kétszer szerepel, de a számozás ezután nem csúszik el, mert a 326-os számot kihagyták. A 333-as lapszám után viszont 335-öt írtak,

¹² BRANNER, Robert, *Manuscript Painting in Paris during the Reign of Saint Louis, A Study of Styles*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1977, 220.

¹³ DUTSCHKE, Consuelo Wager, ROUSE, Richard H., *Guide to the Medieval and Renaissance Manuscripts in the Huntington Library*, San Marino (California), Huntington Library, 1989, I, 355–359.

¹⁴ A kötet 772-es kódszámmal szerepel a Flandria illusztrált kézirateit összesítő leltárban. Vö. *Repertorium van verluchte handschriften »Collectie Vlaanderen«: inventarisatie, screening en ontsluiting van openbare en semi-openbare handschriftencollecties in steden en gemeenten in Vlas anderen*, eds. Karen De Coene, Anke Esch, Tine Melis, Jan Van der Stock, Lieve Watteeuw, Leuven, Studiecentrum Vlaamse Miniaturisten, 2003, I, 64; MMFC-11855 azonosítóval szerepel továbbá a flamand gyűjtemények középkori kézirateit számba vevő adatbázisban. <https://mmfc.be/ms/mmfc-11854> (letöltve 2023. 01. 12.).

¹⁵ Denucé 550, Watteeuw és Reynolds pedig 1+549+1 föliót számolt. Vö. DENUCÉ 1927, i. m. 148; WATTEEUW, REYNOLDS 2013, i. m. 83. Ezek az adatok feltehetően az oldalak jobb alsó sarkában lévő föliószámzáson alapulnak, és pontosításra szorulnak.

és ezt a hibát nem is javították. A lapszámozási következetlenségek az alábbi táblázatban láthatók:

Számozás a jobb felső sarokban	Számozás a jobb margó alsó részén
Kötéstáblába ragasztott vastag pergamenlap	
Vastag előzéklap – kereskedőjegy	
2 – incipit	(1) – incipit
3	2
...	...
60	59
61	–
62	60
...	...
151	149
152	151
...	...
181	180
182	182
...	...
267	267
268	269
...	...
284	285
285	288
...	...
324	327
325	328
325	329
327	331
328	332
...	...
333	337
335	338
...	...
546 – explicit	549 – explicit
547 – üres fólió	(550) – üres fólió
Vastag előzéklap	
Kötéstáblába ragasztott, vastag pergamenlap – kereskedőjegy	

A következőkben a fóliószám megadásakor az újabb, jobb felső sarokban lévő, feltehetően a kötet digitalizálásakor készült fóliószámozást követjük, amely sokkal pontosabb, mint a lap aljára írt számozás.

A latin szöveg a fol. 2r-n kezdődik (*Incipit epistola sancti ieronimi...*) és a fol. 546v-n ér véget (*Expliciunt interpretationes hebraicorum nominum secundum ordinem alphabeticum*). A szövegtükör 172×105 mm, a kalligrafikus gótikus könyvirással (*gothica textualis formata/textus quadratus*) írt bibliai szöveg (fol. 2–517) kéthasábos elrendezésű, a héber nevek jegyzéke (fol. 518–546) pedig háromhasábos tagolású. Branner két kezét azonosított a kötetben.¹⁶

A szöveg díszítését egyrészt nyolcvan, bibliai alakokat és eseményeket megörökítő, részletgazdag figurális iniciálé, másrészt számos ornamentális, valamint vörös és kék fleuronéé iniciálé alkotja. A figurális iniciálék tételes jegyzékét már publikálták.¹⁷ Az élőfejeket szintén vörös és kék betűkkel írták.

A margókon több széljegyzet is található (pl.: fol. 4v, 82v, 98r, 145v, 163r, 173r, 249v, 252r, 254v, 255v, 257v): ezek túlnyomó többsége a szöveghez kapcsolódó javítás. A fol. 205v-n özet ábrázoló rajz látható. Néhány bejegyzés a kötet történetét illetően is támpontul szolgál, az alábbiakban ezeket vesszük sorra.

A felső kötéstábla belső oldalára két lap is be van ragasztva. A régebbi egy kis cédula csupán, és a „Biblia Sacra 4to manuscripta nitidissimo caractere” felirat olvasható rajta. Ez a megfogalmazás szinte teljesen egybevág az 1650-ben készült katalógus leírásával, és írásképe alapján is a 17. századra datálható. A másik lap egy nyomtatott táblázat, a Biblioteca Plantiniana latin nyelvű, üres használati űrlapja, amelynek a fejlécében a jelenlegi jelzeten (M 17.3) kívül áthúzva „56 S. III” jelzés szerepel. Ez utóbbi arra utal, hogy a kötet 1927 óta a múzeum állandó kiállításának része, a harmadik terem 56-os jelzetű tárgya.

A fol. 1r-n, a vastag előzéklapon egy tulajdonosi bejegyzés olvasható: „Laus Deo 1551 adi 12 di maxo in Anchono Gillio de Grave Biblia”.¹⁸ Alatta egy kereskedőjegy található szintén 1551-es dátummal, ezalatt pedig egy újabb felirat: „dioventu passo”. Ezek alatt egy félig átszírozott bejegyzés látszik, amelynek utolsó karakterei olvashatóak csak „n° 23. – V”.

A fol. 2r-n, Szent Jeromos prólógusának kezdő oldalán olvasható a fent említett két latin bejegyzés. Az egyik a jobb felső sarokban: „Iste liber Bibleie est ecclesie sancti Laurencii supra Budam”, a másik pedig nagyon hasonló tartalommal, a kézirat soraira merőlegesen, a bal alsó margón: „Liber ecclesie sancti Laurencii supra Budam”.¹⁹

A fol. 247r-n egy oszmán-török bejegyzés olvasható, amelyre a korábbi szakirodalom arab bejegyzésként utalt. Ez a 19 soros ’inscriptio’ a mohácsi hadjárat veszteséglistáját tartalmazza: szikár adatokkal, tételesen sorolja fel a magyar és az oszmán fél veszteségeit Pétervárad júliusi ostromától egészen a török sereg

¹⁶ BRANNER 1977, i. m. 220.

¹⁷ WATTEEUW, REYNOLDS 2013, i. m. 84–87.

¹⁸ Gillis de Grave személyének nagyobb figyelmet szentelek egy, a kötet provenienciáját részletesen bemutató tanulmányban.

¹⁹ WATTEEUW és REYNOLDS „super”-nek írja át a sup. rövidítést. Vö. 2013, i. m. 84–87. A pálos források szerint azonban a „supra” alak használatos a kolostor nevében.

2. ábra. Ms. M 17.3. fol. 1r

3. ábra. Ms. M 17.3. fol. 246v-247r

októberi hazaindulásáig. Az emberveszteségeken túl a feldúlt falvak és városok, illetve az elhajtott állatok számát is pontosan rögzíti.²⁰

Az ószövetségi könyvek a fol. 408v-n érnek véget, itt van a Makkabeusok második könyvének utolsó lapja. Az Újszövetség első, a Máté evangéliumához tartozó prólógust tartalmazó oldalán, a fol. 409r felső lapszélén az élőfej alatt olvasható egy kora újkori felirat: „Fili Dei memento mei 59 WH” majd a margón a jobb felső sarokban ugyanazzal az írással és tintával az 1559-es évszám.

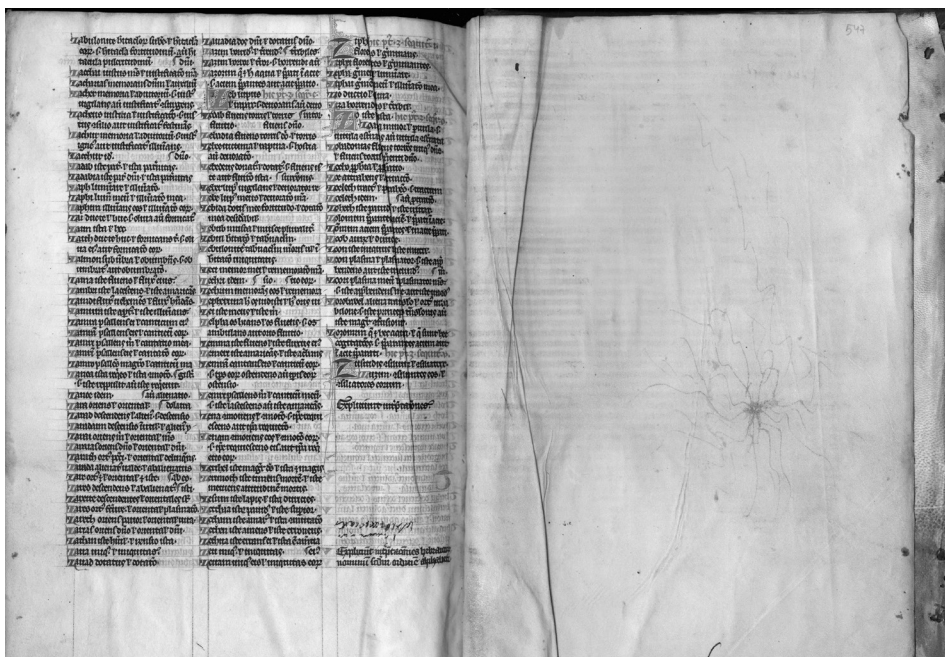
4. ábra. Ms. M 17.3. fol. 408v–409r

Az utolsó írott oldalon, a fol. 546v-n, az explicit felett két sornyi tollpróba található. A fol. 547 üres verzóján egy kör alakú tintapacából hullámos vonalak futnak ki sugaras elrendezésben: feltehetően ezzel is a pennáját próbálgatta az írnök. Felette kétszavas, nehezen kibetűzhető bejegyzés is látható.

A hátsó kötéstáblába ragasztott vastag pergamenlap felső részén a következő szöveg áll: „M laus Deo 1551 anchono adi 12 di maxo Gillio di Grave”, ez alatt pedig ugyanaz a kereskedőjegy, amely a f. 1r-n is, csak itt kevésbé kidolgozott formában.

A kötet elejében két különálló papírlap található. Az egyikben 8 sornyi francia nyelvű jegyzet, valamint a bibliai könyvek kezdő fóliószámának listája olvasható

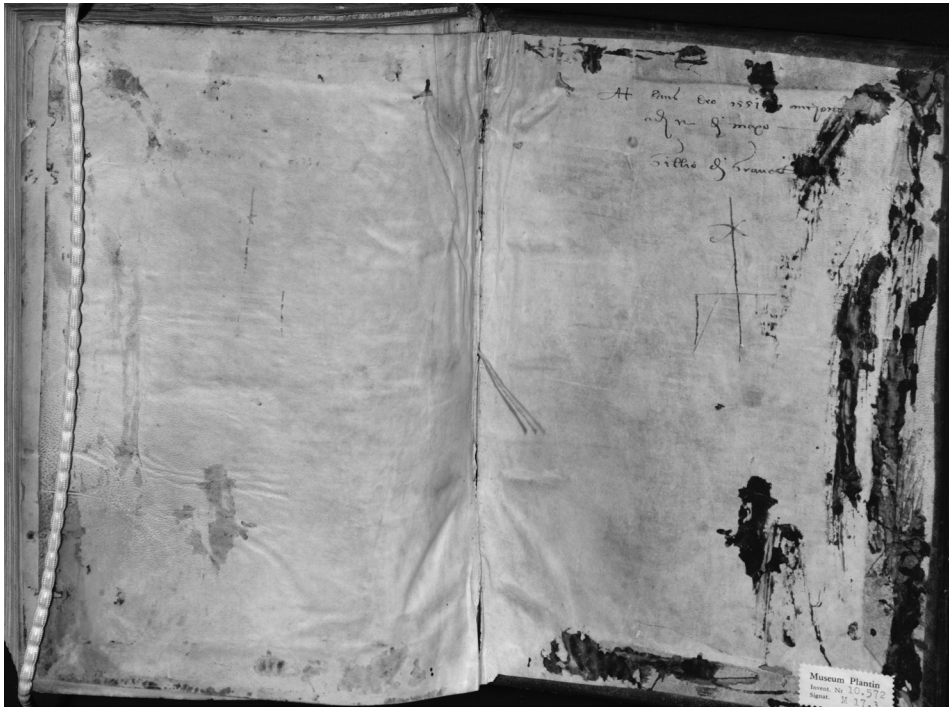
²⁰ E páratlan forrás részletes ismertetését ld. FODOR Pál, MÉRCZ András, „Mi is veszett Mohácsnál?” Oszmán-török veszteséglista az 1526. évi hadjáratról = *Történelmi Szemle*, 65(2023), 2, 193–235.

5. ábra. Ms. M 17.3. fol. 546v–547r

modern írással, ceruzával. Ezek minden bizonnyal Denucé jegyzetei lehettek, amelyek benne maradtak a kéziratban. A másik szintén egy francia nyelvű irat: egy kölcsönszerződés François Lemaire és Christophle Abraham, illetve egy bizonyos Lambleau Lemarigny de Chasteauneuf között 1660-ból. A *Biblia* ekkor már a Plantin–Moretus család gyűjteményében volt Antwerpenben, ezért kérdéses, hogyan került a kódexbe ez a dokumentum.

Az oldalakat bekötéskor erősen körülvágták: több helyen csonkák a margináliák (pl.: fol. 252r, 263r, 404r), és néhol még az iniciálékba is belevágtak (pl.: fol. 367v, 532r). A kódex jelenlegi kötését minden valószínűség szerint a 16. század derekán Anconában működő flandriai kereskedő, Gillis de Grave készítette, mert az ő neve és kereskedőjele van a kötet elején és végén is a kötéstáblára kiragasztott fóliókon. A kötést Denucé a 16. századra, Watteuw és Reynolds pedig kérdőjelesen a 15. századra datálta. Ez a két állítás akár egyszerre is igaz lehet, ha már korábban meglévő, 15. századi kötéstáblákat használtak fel a de Grave megrendelésére készült újrakötéshez, ami egyszersmind az oldalak csonkolására is magyarázatot ad. További kodikológiai érdekesség a kódex közepén elhelyezkedő, eredetileg üres, vonalazás nélküli fólió, amelyre később a török bejegyzés került. Arra már Watteuw és Reynolds is felhívta a figyelmet, hogy a lapok külső széléin található használati nyomokban eltérés mutatkozik a fol. 1–247 és a fol. 248–549 között, és felvetették annak lehetőségét, hogy a kódex kezdetben két kötetből állhatott, Teremtés könyve–Zsoltárok és Példabeszédek könyve–Jelenések köny-

6. ábra. Ms. M 17.3. hátsó kötéstábla

ve felosztásban. Ezt a felvetést két további érv is erősíti. Egyrészt a fol. 247 szabad szemmel is jól látható, egységes, egész oldalas elszíneződése, amely az előzéklapok jellegzetessége. Ez esetben ez az oldal az első kötet utólapja lehetett. Másrészt az is erre utal, hogy a török bejegyző ide írta a feljegyzését annak ellenére, hogy nincs ennél az oldalnál megtörve a kódex, nem itt nyílik ki magától a kötet. Az kevésbé valószínű, hogy végiglapozta volna a teljes kódexet, hogy egy üres lapra leljen, sokkal életszerűbb, hogy egy rögtön kézreálló előzéklapra skiccelte fel a veszteséglistát.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a kódex kétszer is végigutazta Európát, először nyugat–kelet, majd kelet–nyugat irányban. Arra vonatkozóan nincs konkrét utalás a kötetben, hogy mikor került francia földről magyar tulajdonba. Legkésőbb a 16. század elején már biztosan a budaszentlőrinci pálos kolostor birtokában volt, de a possessorbejegyzés duktusa alapján erre már korábban, a 15. században sor kerülhetett. 1526-ban török kézre jutott, majd 25 év lappangás után Itáliában bukkan fel egy anconai flamand kereskedőnél. Tőle pontosan nem rekonstruálható úton, két-három emberöltő elteltével Antwerpenbe került, ahol legkésőbb 1650 óta máig is ugyanazt a gyűjteményt gazdagítja.

Ugyan vannak hasonló korú latin bibliák magyarországi közgyűjteményekben (pl.: OSZK, Cod. lat. 32, 37, 96 és 100; Egyetemi Könyvtár, Cod. lat. 18 és 45;

Pécs, Püspöki Könyvtár, AA. III. 13 és P. IX. 10), de pálos kötődése miatt ez a kötet, amely joggal számíthat a hazai könyv- és művészettörténészek kiemelt figyelmére, feltétlenül további kutatásokat igényel.

Mércz, András

A surviving volume of the library of the Pauline monastery in Budaszentlőrinc

The library of the Pauline monastery of Budaszentlőrinc was plundered and burnt down by the Ottoman troops after the Battle of Mohács, and according to current research, all volumes of this grandiose collection perished in the fire. This study draws attention to the existence of a surviving codex. The volume is a 13th-century Latin Bible richly decorated with initials and miniatures that was produced in a Parisian workshop and is currently held in the Plantin-Moretus Museum in Antwerp under shelfmark M. 17.3. The study reviews the international scholarly literature related to the codex and clarifies an episode of its provenance: based on the Turkish entry (previously incorrectly identified as Arabic) on folio 247r, it was seized by the Ottoman forces in 1526 and not in 1546. From a codicological perspective, it clarifies the inconsistencies of the foliation, supplements the list of entries found in the volume, and ascertains the mutilation of the pages. It also provides further evidence to support the hypothesis that the codex originally consisted of two volumes and links the rebinding to the Flemish merchant Gillis de Grave operating in Ancona.

Keywords: 13th century, 1526, library history, book history, Pauline order, monastery of Budaszentlőrinc, Bible, codex, Turkish entry, Ottoman, Mohács, provenance, Gillis de Grave, merchant's mark.